

Apor Péter

Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás: Magyarország és az Európán kívüli migráció*

A harmadik világból Magyarországra irányuló migráció az 1960-as évek elején felerősödött. Ennek közvetlen kiváltó oka a kelet-európai szocialista államok nyitása Délkelet-Ázsia és Afrika volt gyarmati országai felé. Két évtizeden keresztül, az 1960-as és 1970-es években a fejlődő világból a szocialista Magyarországra érkező, és itt egy vagy két évet eltöltő személyek többsége diák volt, akik egyetemi vagy posztgraduális tanulmányok céljából jöttek magyar intézményekbe. A hallgatók számát és magyarországi tartózkodásuk feltételeit kétoldalú megegyezések szabályozták, többnyire ún. Kulturális és Tudományos-Technikai Együttműködési megállapodások. Ezeknek a megállapodásoknak a végrehajtása Magyarországon egy, ilyen feladatokra létrehozott szervezetre, a Kulturális Kapcsolatok Intézetére hárult. Az Intézet vezetője ebben az időszakban Bognár József, a volt gyarmati országok gazdasági fejlődésének elsőszámú magyar, és nemzetközileg is jelentősnek számító szakértője. Az intézet rögtön a kommunista hatalomátvétel után, 1949-ben megkezdte működését. A kormányzat célja az volt, hogy a már létező szovjet VOKSZ mintájára létrejöjjön egy központosított szervezet, melynek kifejezett feladata „a magyar kultúra külföldön történő ismertetése és népszerűsítése, más népek kultúrájának Magyarországon történő ismertetése és népszerűsítése, kulturális egyezmények végrehajtásának elősegítése.” Az 1960-as években a KKI koordinálta az ENSZ szervezetekben való magyar részvételt is, különösen az UNESCO programjaira vonatkozókat. (Kosztricz 2015)

A szocialista szolidaritás politikájának keretében érkeztek Magyarországra is az első diákok és szakemberek. 1953-ban észak-koreai gyerekek jöttek Lengyelországba, Romániába, Magyarországra, majd Csehszlovákiába és az NDK-ba is. A gyerekek iskolába jártak és kelet-európai szakemberek gondoskodtak róluk. 1953 és 1959 között hozzávetőleg 100 000 észak-koreai gyerek utazott a régióba. A gyerekek egy jelentős

* A tanulmány elkészítését az NKFIH 150711 számú, illetve az Arts and Humanities Research Council (AHRC) „Socialism Goes Global” című projektje támogatta.

része hadiárva volt, az Észak- és Dél-Korea között zajló háború áldozata. A Magyarországra érkező koreai gyerekek, a tanárok által is jól érzékelt beilleszkedési nehézségeire adott leggyakoribb válasz az volt, hogy igyekeztek velük megismertetni a nemzeti kultúra alapjait. A tanárokat igen gyakran őszinte szándék vezérelte: igyekeztek megtalálni a közös pontokat és osztályközösséget formálni az ázsiai és kelet-európai tanulókból. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a koreai gyerekeket a nemzeti irodalom és történelem klasszikusaira oktatták. Kétségtávol, a Koreából érkező gyerekek gyakran azonosultak a magyar hazafiság elemeivel. Az 1956 utáni Budapesten terjedő városi legenda szerint, az 1956-os felkelőknek koreai fiatalok tanították meg az utcai harc és a páncélosok elleni taktika fogásait (Mózes 2012).

Ugyanakkor, a közvélemény előtt lényegében ismeretlenek maradtak a szolidaritás azon formái, melyek személyes kapcsolatok kialakulásához vezethettek a különböző kultúrák képviselői között. Az észak-koreai gyerekeknek fenntartott árvaházakat általában eltitkolták a helyi lakosok elől. Hasonlóképpen, a kelet-európai és észak-koreai hatóságok is kölcsönösen megpróbálták megakadályozni, hogy polgáraik személyes kapcsolatokat építsenek ki egymással. (Armstrong 2013; Trelińska 2014) Számos esetben, még ha ilyen kapcsolatok ki is alakultak, nem a hasonlóságok és a közös problémák felismeréséhez vezettek. Még ha a hivatalos ábrázolások, mint amilyenek a Magyar Távirati Iroda fényképei is voltak, az azonosság és beilleszkedés tényét hangsúlyozták, a nyelvtudás és megfelelő kulturális előkészítő munka nélkül az iskolákba küldött koreai gyerekek osztálytársaik előtt mégis leginkább idegennek tűntek, és idegengyűlöletet keltettek. (Nemes Nagy 2004)

A legtöbb koreai 1956 után hazatért, ám a vietnami háború fokozódása új fejezetet nyitott a harmadik világbeli diákoknak a szocialista Kelet-Európába irányuló migrációjában. 1966-ban Észak-Vietnamból érkezett 80 hallgató magyar ösztöndíj segítségével, amit a KKI munkatársai jelentős számnak értékeltek. Kétségtávol, abban az évben Észak-Koreából csupán négy televíziós szakember utazott Magyarországra posztgraduális képzés keretében.¹ Amint a háború áterjedt Dél-Vietnamra is, a magyar kormány kiterjesztette az ösztöndíj-programot és kész volt fogadni a Dél-Vietnami Nemzeti Felszabadító Front által küldött diákokat is. 1968-ban 246 volt a vietnami ösztöndíjasok létszáma, amihez 26 dél-vietnami diák csatlakozott. A KKI jelentése

¹ Jelentés a kulturális kapcsolatokról: távol-keleti országok, 1966. szept. 7. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

szerint többségük villamosmérnök volt.² A következő években az ösztöndíjasok létszáma folyamatosan emelkedett, habár a pontos adatok tekintetében a KKI hivatalnokai is bizonytalanok voltak. A Művelődési Minisztériumnak írt 1969. januári levélben a KKI 744 észak-vietnami és 65 dél-vietnami ösztöndíjasról számolt be. Ezt a számot tervezték megemelni 130 észak- és 30 déli diákkal az 1969-70-es tanév során.³ Amikor egy évvel később a KKI szocialista országokkal foglalkozó 1. Területi Osztálya a Vietnammal való kulturális együttműködés látványos fejlődésével büszkélkedett, az 1966-os 155 ösztöndíj számát vetette össze az 1969-ben Magyarországon tanuló 643 egyetemi hallgatóval és 143 aspiránssal.⁴ Ezzel szemben, a magyar küldöttség távol-keleti útjáról beszámoló 1969. májusi jelentés 490 vietnami ösztöndíjasról és 98 aspiránsról tudott.⁵ Az 1970-es években a Magyarországon tanuló észak-vietnami diákok létszáma hozzávetőleg 700 fő körül alakult, amihez jött még a körülbelül 70 dél-vietnami hallgató.⁶ Habár a világméretű hallgatói mobilitás fényében ezek a számok eltörpülnek, a korabeli szocialista államközi viszonyok rendszerében a magyar kulturális diplomácia számára büszkeségre adtak okot. Egy 1975-ös, Vietnam és a szocialista országok kulturális kapcsolataival foglalkozó KKI jelentés lényegesen kevesebb Lengyelországba (103), Csehszlovákiába (85), az NDK-ba (150) és Romániába (75) érkező diákról számolt be. E lista szerint egyedül a Szovjetunió érte utol a magyar szolidaritási akciók eredményeit, 690, vietnami diákok számára biztosított ösztöndíjával.⁷

Láthatólag vietnami diákok érkeztek legmagasabb számban tanulni a szocialista Magyarországra. Ezzel együtt a harmadik világbeli hallgatók tábora kulturálisan sokszínű volt, még akkor is, ha a más országokból érkezők létszáma általában elmaradt a vietnamiakétól. A Külügyminisztérium 1967-ben 72 kubai diákról és 28 szakmunkásképzésben résztvevőről tudott. A szakképzésben résztvevő fiatalok 1961-

² Csonka Ernő: Összefoglaló jelentés a Vietnámmal való kulturális kapcsolatok fejlődéséről, 2. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

³ Hídvégi István, KKI osztályvezető, levél Hegedűs Gyulának, Művelődési Minisztérium, osztályvezető-helyettes, 1969. január 27. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

⁴ Az 1. Területi Osztály jelentése a Vietnámmal való kulturális és tudományos együttműködésről. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

⁵ Jelentés a magyar küldöttség távol-keleti útjáról, 1969. május 17. 4. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

⁶ KKI jelentés, A magyar-vietnami kulturális kapcsolatok és a Vietnamnak nyújtott segítség alakulása (1964 után), 1972. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

⁷ Jelentés Vietnám és a szocialista országok oktatási együttműködéséről az 1974-75-ös tanévben. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

ben kezdtek érkezni Kubából és 1967-ig 170-en töltöttek hosszabb időt Magyarországon.⁸ Magyarország az évtized további részében is vonzó partner maradt a kubaiak számára. Egy külügyminisztériumi feljegyzés szerint 1967-ben a kubai kormány leállította lengyelországi ösztöndíjprogramját, bár ekkor már 120 hallgató tanult az országban, miközben továbbra is fenn kívánta tartani a magyar partnerkapcsolatot.⁹ Az ugyanebből az évből származó, Tanzániával kapcsolatos minisztériumi jelentés tizenhárom onnan érkező diákról számolt be.¹⁰

A harmadik világból érkező diákok fogadása annak a tágabb szolidaritási és segítségnyújtási programnak volt a része, amely a fő formáját jelentette annak, ahogyan a szocialista Európa az egykori gyarmati világ felé fordult. Az 1955-ös bandungi konferencia fontos szerepet játszott abban, hogy a Sztálint követő szovjet vezetés fel- és elismerje, hogy a fejlődő országok népei képesek saját forradalmaik megvívására. Ez az elgondolás szembement a hagyományos sztálinista tétellel, amely szerint a gyarmati világ felszabadulása a munkásosztály által Nyugaton sikeresen megvívott szocialista forradalom függvénye lehetett csupán. A kapitalizmushoz csatlakozó kötelékek látszólagos elvágása, ugyanakkor arról is meggyőzte a kelet-európai kommunista eliteket, hogy a harmadik világ új államainak segítségre és segélyre van szükségük, hogy biztosítsák a szocializmushoz való átmenetet. A pénzügyi, technikai és esetleges katonai segélyeken kívül az új államoknak szakértőkre és tisztviselőkre is szükségük lehetett ahhoz, hogy esélyük nyíljon a szocializmus megteremtésére. A kelet-európai szocialista országok ösztöndíj-programokat hoztak létre a harmadik világbeli diákok számára, különleges iskolákat nyitottak (leginkább az NDK-ban), a Szovjetunióban és Csehszlovákiában pedig kifejezetten erre a célra szolgáló egyetemeket is alapítottak (Patrice Lumumba Népek Barátsága Egyeteme, illetve a November 17. Egyetem). Magyarországon nem létezett a harmadik világbeli hallgatók számára ilyen speciális intézmény, a kormányzat ugyanakkor kezdeményezte iskolák közti kétoldalú megállapodások megkötését. A legismertebb ilyen intézmény a Ho-Si-Minh Tanárképző Főiskola volt Egerben.

⁸ A kubai-magyar kapcsolatok rövid bemutatása, 1967. ápr. 6., 6-7. Külügyminisztérium. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.

⁹ Soós Lőrinc, a Magyar Népköztársaság kubai nagykövete: Levél a Külügyminisztériumnak, 1967. nov. 10., 2. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.

¹⁰ Györke József: Tanzánia: összefoglaló jelentés, 8. Területi Osztály, Külügyminisztérium, 1967. május 24., 4. MNL OL XIX-J-1-j 1967. 90. d.

A Dél szocialista jövőjéhez szükséges szakemberek képzése azonban a vártnál nehezebben ment. A fejlődő országokbeli hallgatók megjelenése a magyar felsőoktatási intézményekben számos konfliktushoz vezetett, amelyek a kulturális hatóságokat és a külföldi diákokat is gyakran kényelmetlen helyzetbe hozták. Ezek a konfliktusok több ízben politikai nézeteltérések miatt alakultak ki. Különösen jellemző volt ez a kubai hallgatókra, akiket a havannai hatóságok fölmentettek a kötelező magyarországi politikai-ideológiai kurzusok látogatásától. A magyar egyetemek ezt nemtetszéssel fogadták, és gyakran emeltek panaszt a kubai hallgatók passzivitása miatt, akik nem vettek részt a politikai jellegű rendezvényeken.¹¹ E feszültségek háttérében a szocialista forradalom helyes értelmezésével kapcsolatos tágabb viták álltak. A kubaiak lényegében olyan elhajlónak tekintették Magyarországot, ahol a kapitalizmus restaurációja folyik. Ezt a tényt a magyar gazdaságirányítási rendszerbe bevezetett anyagi ösztönzők bizonyították a latin-amerikai diákok szemében. A magyar külügyi jelentések viszont a kubaiakat vádolták rendszeresen a magyarországi helyzet félreértelmezésével, amit azzal magyaráztak, hogy a hallgatók eleve ellenségesen viszonyultak a kelet-európai szocialista konszolidációhoz, illetve, hogy még otthon zavaros trockista nézeteket szívtak magukba.¹²

A leggyakoribb nehézségek azonban nem a politikai körülményekből következtek. A magyar kulturális hivatalnokok gyakran panaszolták el a vietnami jelöltek számára nyújtott doktori képzéssel (aspirantúrával) kapcsolatos problémáikat. A Magyarországon leghosszabb időt, többnyire négy-hat évet eltöltő diákok, a vietnami aspiránsok, rendszeresen kudarcot vallottak a magyar egyetemek szakmai és nyelvi követelményeinek teljesítésében. A Tudományos Minősítő Bizottság, mely a korszakban a doktori képzéseket felügyelő intézmény volt, így fogalmazott 1970. december 19-i, a KKI-nek írt jelentésében: „a hazánkba küldöttek felkészültsége, kutatási gyakorlata messze elmarad a nálunk megkívánt színvonaltól. Ezért a négy éves aspirantúra alatt áthidalhatatlan szakmai nehézségek állnak fenn. Egyetemi, olykor középiskolai szakmai ismereteket, a kutatómunka elemeit kell megtanulniuk a szakembereknek. A vietnami

¹¹ Jelentés a kubai küldöttség magyarországi útjáról, 1967. feb. 3., 1. Külügyminisztérium. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.

¹² Beck János, a Magyar Népköztársaság kubai nagykövete: Jelentés José Matar, Kuba magyarországi nagykövetével folytatott megbeszélésről, 1967. dec. 31., 2. Külügyminisztérium. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.

szakemberek döntő többsége csak anyanyelvén tud, világnyelvet elvétve ismer, legfeljebb olvasási szinten.”¹³

A TMB levele azt is hozzáfűzte, hogy a vietnami hatóságok sem kezelték megfelelően az ügyet, és gyakran mulasztották el kielégítő információval ellátni a magyar partnereket jelöltjeik végzettsége és fokozata tekintetében. (u.o.:3) A magyar kulturális hivatalnokok sokszor sajnálkoztak afölött, hogy „A vietnami hivatalos szervek az aspirantúra lényegét másként ítélik meg, mint mi.”(u.o.:2) A harmadik világbeli diákok képzésének politikai vonzatait, struktúráját és oktatási hátterét érintő eltérő értelmezések igen megnehezítették az ösztöndíjasok alkalmazkodását a magyarországi egyetemek által valójában kínált feltételekhez. Az egykori gyarmati világból érkező hallgatók ritkán kerültek egy társaságba helyi társaikkal, általában külön kollégiumokban laktak, gyakran a magyar hallgatóktól elszigetelten, és inkább saját honfitársaikkal keresték a kapcsolatot. (u.o.) Ebből következően kevés hasznát vehették azoknak az előnyöknek, amelyeket fogadó intézményeik ajánlhattak. Magyarországi tartózkodásuk alighanem jóval kevésbé volt hasznos szakmai képzésük szempontjából, mint azt a nemzeti kulturális diplomáciáik által megkötött kulturális együttműködési megállapodások eredetileg képzelték. Ezek a megállapodások, illetve az ezek keretében fogadott több száz harmadik világbeli diák itt tartózkodása nem annyira a szakképzés szempontjából volt sikeres. Sokkal inkább a világméretű szocialista szolidaritás erkölcsi parancsából következett.

A harmadik világbeli hallgatói mobilitás szakmai haszna nem a legfontosabb szempont volt a kulturális együttműködések megszervezése során. Amikor a hivatalos szocialista média, különösen a KISZ lapjai, vagy a fontosabb egyetemi folyóiratok, mint az ELTE-é, a Marx Károly Közgazdasági Egyetemé vagy a Műszaki Egyetemé, bemutatták e programok sikerét, egészen más elemeket hangsúlyoztak. A fejlődő világbeli hallgatói mobilitás olyan téma volt, melynek a kölcsönös szocialista segítségnyújtás és együttműködés ideáját kellett kézzelfoghatóvá tennie. A hivatalos sajtóban megjelenő történetek az egyszerű magyar emberek befogadó- és segítőkészségét hangsúlyozták, mellyel a Délről érkező diákok mindennapi problémái felé fordultak. Mikol Sarungi, a Szegedi Egyetemről egy lapnak elmesélte, hogyan segítettek neki megfelelő lakást találni a helyi párthatóságok. „Nincs semmiféle lakásproblémánk. A pártbizottságra mentem.

¹³ A Tudományos Minősítő Bizottság a KKI-nak: Feljegyzés a vietnámi aspiránsok problémáiról, 1970. dec. 19., 2. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam

Kértem, hogy nyugodt helyen élhessünk, mert tanulni szeretnék. Sándor elvtárs, mint igaz kommunista megértett.” (Géza 1965) Az egyetemi lapok rendszerint azt hangsúlyozták, hogy milyen gyorsan alkalmazkodtak a Délről érkezett hallgatók, milyen sikeresen haladtak előre tanulmányaikban, és, hogy általában véve is, milyen jó hangulatban és körülmények között éltek Magyarországon. „A vidám Ali és Filip meg a csendes Fam Hai” vagy „Csodálatos, hogy Magyarországon mindenki barát...”

E beszámolók szerint, a Délről érkezett hallgatók egyetlen komoly gondja a többnyire a fagyos magyar tél volt... (*A jövő mérnöke* 1963) „No meg azután a magyarországi hideg...Brrr, brrr. Ezt a legnehezebb megszokni.” - fogalmazta meg Keomalavong Khamphó Laoszból a Budapesti Műszaki Egyetem lapja számára. (Abai 1964) Vagy esetleg, ha sajt volt vacsorára. „Néha főzni is kell. Főleg abban az esetben, ha sajtot adnak vacsorára. Akkor kénytelenek vagyunk valami hazai rizses vacsorát készíteni. Ugyanis a sajt veszedelmesen hasonlít a vietnami szappanra, néha nemcsak külsőleg, de ízre is...” - magyarázta el négy vietnami diák ugyancsak ennek az egyetemi újságírónak a számára. Az újságíró azonban gyorsan megnyugtatta olvasóit: „A vári diákokon, az egyetem, a barátok, a tanárok és Budapest otthont varázsolt számukra, olyan otthont, hol a tanulás gondolj mellett legnagyobb problémájuk csupán az, nehogy vacsorára, isten őrizz, sajt legyen...” (u.o.)

A vegyes házasságok általános pozitív fogadtatását, legalábbis ahogyan ez a kérdés a lapokban megjelent, a szocialista magyarok között széles körben érvényesülő egyenlőség bizonyítékként értelmezték. A szegedi egyetem újságja hivatkozott egy fiatal orvosnőre, aki nem sokkal tanulmányai befejezése előtt kötött házasságot afrikai udvarlójával. Eszter, a magyar feleség, az egyetemi hivatalok és a család, nehéz időkben is előzékenyen nyújtott támogatását emelte ki. „Nehéz volt, bár az egyetem tanulmányi osztálya segített rajtunk, ahol csak tudott – mint a szüleink, úgy viselkedett velünk szemben. Évfolyamtársaim magatartásán semmi változást nem vettem észre, sőt barátságunk még erősödött a házasság után.” (Géza 1965)

A hivatalos nyilvánosságban az afrikai és dél-kelet ázsiai hallgatók témája a szolidaritás ábrázolásaivá váltak. Miközben valódi nehézségeik jelentőségét alulértékelték, pozitív tapasztalataikat egy olyan elképzelt világ keretein belül mutatták be, amelyben a faji egyenlőség és szolidaritás összekötötte a globális kapitalizmus perifériáin élőket. „A tizenhatos autóbusz kanyarog, csikorog a vári diákok felé. A buszban nevetgélő, a kanyaroknál egymásra bukfencező diákok. Magyarok, afrikaiak, kubaiak, vietnamiak. A

nyelvük más-más, de a nevetésük nagyon is egyforma. A jóízű, fiatalos kacagás majd szétveti az autóbust.” (Abai 1964) A volt gyarmatokról érkező hallgatók jelenléte a forradalom világméretűvé válását kellett volna, hogy kézzelfogható tapasztalattá tegye a magyarok számára. Egy olyan képzeletbeli világ létéről kellett volna bizonyítékot szolgáltatnia, ahol a fejlődő világból érkező fiatal emberek azon igyekeztek, hogy megismerkedjenek a fejlett európai szocializmus eredményeivel, a kelet-európaiak pedig alig várták, hogy bevonhassák színes bőrű elvtársaikat is a végre a világ minden népét felölelő imperializmus ellen küzdelembe.

Még ha a pártvezetők és a kulturális elit talán tényleg hitt is benne, hogy a szolidaritás valóban áthatotta az általuk kormányzott társadalmakat, a szolidaritás és az egyenlőség nem az egyetlen reakció volt, amit a volt gyarmati országokból érkező hallgatók kiváltak a magyarokból. Még ha a szocialista nyilvánosság meg is kísérelte jelentéktelenként ábrázolni a rasszizmust Magyarországon, utólag is jól érzékelhető, hogy számos Délről jött hallgató megtapasztalta a kirekesztést és az erőszakot. A Ghánából 1962-ben a szegedi egyetemre érkezett Johnnie Yonkson mesélte el 1965 novemberében egy újságírónak, hogy egyszer fiatal emberek támadtak rá a Dóm-téren. Habár a cikk az afrikai hallgatót idézve kiemelte, hogy az esetet ő egyedi kivételként fogta föl („Láttam, hogy a magyarok többsége rendes ember, és szeretnek bennünket.”), az afrikai hallgatóknak a magyar társadalom hétköznapijaiba való, nehézségekkel teli beilleszkedésének emléke egyértelműen átsüt a sorokon. „Meg kellett szokni az idegen környezetet, az eltérő szokásokat. Az utcán történt megállításokon, a ránk bámulásokon megpróbáltam felülemelkedni. Az előítéleteket nem vettem komolyan.”(Géza 1965)

Az újságok által előszeretettel publikált happy end-del végződő szerelmi történetek ellenére, egyáltalán nem volt könnyű nemzetközi házasságot kötni. Nem ritkán kényszerültek gyermekes házaspárok is arra, hogy fizikailag elváljanak egymástól. A Délről érkező hallgatók rendszerint csupán tanulmányaik idejére kaptak vízumot és tartózkodási engedélyt, ami igen nehezé tette a tengerentúli partner távozása után a családok újraegyesítését. A kubai nagykövetség által a magyar külügyminisztériumnak jelentett esethez hasonlóak gyakoriak voltak a korszakban: „fiatal magyar lány állított be hozzájuk kis gyermekkel a karján (a fiú már Havannában van, és a leányanya szeretne párjához utazni és összeházasodni, de a jogi problémák jelenleg még megoldatlanok.

Megemlítette, hogy összesen nyolc hasonló esetről van tudomása, és bizonyára Kubában is jelentkeznek fordított esetek.”¹⁴

Az Oktatási Minisztérium, a KKI és az egyetem hivatalnokai általában messze nem bátorították a magyar és az Európán kívüli hallgatók közti személyes kapcsolatok kialakulását. Az utóbbiak többnyire saját nemzeti-etnikai enklávékban laktak a diákszállókon, ami nem kedvezett nyelvtudásuk fejlesztésének, viszont tovább mélyítette az őket helyi társaiktól elválasztó szakadékot. A szolidaritás, amit a minisztériumi és egyetemi hatóságok megteremteni reméltek az egyes nemzeti csoportok között, nem feltétlenül volt egyénekre is kiterjeszhető. A kelet-európai szocialista kormányzatok a párt és állami tisztviselőik által megfelelően képviselt népek közti kapcsolatok létrehozásában voltak érdekeltek, nem pedig az emberek ellenőrizetlen személyes kapcsolatait lehetővé tételében.

Az Európán-kívüli hallgatók mobilitását nem valamiféle multikulturális, sokszínű, az emberek szabad keveredését lehetővé tévő világméretű szocialista közösség keretein belül bátorították. Valójában, a szocialista világon belüli hallgatói mobilitás igencsak korlátozott jelentésű volt: az Európán-kívüli hallgatók államközi szerződések által szabályozott módon érkeztek, integrációjuk az egyetemi környezetre szorítkozott, ideális esetben leginkább a tankönyvek segítségével, és végül ellenőrizhető módon elhagyták az országot, azzal a céllal, hogy az itt szerzett tudást hazavigyék.

Ez a fajta mobilitás csupán időlegesnek tétélezte az anyaországtól való elszakadást és az Európában való tartózkodást. A hosszabb távú itt tartózkodás az Európán-túli hallgatók mobilitásából adódó veszélyes kimenetelnek látszott. Ahogyan Dragon Ferenc, a Külügyminisztérium osztályvezető-helyettese 1967. december 13-án két bolíviai diák esetével kapcsolatban megállapította, akik esetleg Belgrádból Magyarországra érkeznének a moszkvai Lumumba Egyetem befejezése után: „illetékes hatóságaink bizonyos óvatossággal kezelik az ösztöndíjat igénylő házaspárokat, tekintettel arra, hogy az utóbbi időben több esetben történt, hogy a feleség nem annyira tanulmányok folytatására, mint inkább szülni jött Magyarországra, ami nyilvánvalóan rendkívülien

¹⁴ Kepes Imre, osztályvezető, Külügyminisztérium, Feljegyzés Rafael Farinas Lumpuy, ideiglenes nagykövet-helyetessel és Tomás Ramirez Molina, másodosztályú titkárral való találkozóról, 1967. szept. 12. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.

sok zavart, utánjárást és nem utolsó sorban többletköltséget jelentett a fogadó hatóságainak.”¹⁵

Ebben állt a faji egyenlőség szocialista értelmezésének paradoxonja. Miközben a hivatalos politikai és kulturális megnyilatkozások őszintén magasztalták a különböző embertípusok közti alapvető egyenlőséget, ugyanakkor elutasították a multi-kulturális sokszínűséget. A különböző bőrszínű emberektől azt várták el, hogy vállvetve harcoljanak az imperializmus ellen és a szocializmusért, azonban semmiképpen sem úgy, mint egy világméretű multi-etnikus, multi-kulturális társadalom egyéni tagjai, amelynek mindannyian hasonlóképpen a részei lennének. Amiképpen azt a világméretű antiimperialista küzdelem szocialista ikonográfiája is mutatja, a „fajok” a világ alapvető összetevői maradtak. (Slobodian 2015) Az egyének egyértelműen különböző „fajokhoz” látszottak tartozni, amelyeket a bőrszín alapján könnyen meg is lehetett határozni. A különböző rasszok bőrszíne oly módon választotta el egymástól az embereket, mintha ez földrajzi elszigeteltségük, kulturális különbségeik, illetve ennek megfelelő világpolitika szerepeik látható fizikai bizonyítéka lenne. A rasszhoz tartozás olyan fizikai, testi tulajdonság volt, amely kézzelfoghatóvá tette a különböző geo-politikai térségek létének elgondolását. A sokféle bőrszín ábrázolása azt kellett, hogy bizonyítsa, hogy a szocializmus valóban világméretűvé készült lenni. A színes testek sokasága azonban azt is világossá kellett, hogy tegye, hogy a világ népei között alapvető különbségek vannak: a rasszok szigorúan körülhatárolt földrajzi-kulturális területekhez kötődtek, amelyek civilizációkat képviseltek, Európát, majdnem-Európát (Latin-Amerikát), Ázsiát vagy Afrikát.

Az 1960-as években a migrációt szabályozó nyugat- és kelet-európai rendszerek sok szempontból összevethetőek voltak. A volt gyarmati területekről multi-etnikus és multi-kulturális bevándorló népesség érkezett Nyugat-Európába, döntően olcsó és képzetlen munkaerő formájában. Az egyes vállalatok lényegében a hazai munkaerőhiány pótlására alkalmazták őket, jellemzően rosszul fizetett ágazatokban, és leginkább időleges lakosoknak tartották őket európai befogadó országaikban. „Vendégmunkásoknak” hívták őket, akik a várakozások szerint idővel hazatérnek majd azokra a helyekre, ahova természetből fogva egyébként is tartoznak. Sokan azonban soha nem tértek haza, amit elősegített az a tény is, hogy a vendégmunkások jellemzően rendelkeztek a célországok

¹⁵ Dragon Ferenc, osztályvezetőhelyettes, Külügyminisztérium: Jelentés, 1967. dec. 13. MNL OL XIX-J-1-j. 1967. 24. d.

állampolgárságával. Az ezzel együtt járó jóléti és szociális szolgáltatások e vándor munkásokat, gyakran családjaikkal együtt hosszú távú letelepedésre ösztönözték. Ez a fejlődési irány Nyugat- és Észak-Európát Kelet-Európától eltérő pályára állította. Először is, a nem-európai színes bőrű emberek lényegesen nagyobb számban telepedtek le ezekben a régiókban, mint Kelet-Európában. Másodszor, az újonnan érkezettek nagy száma arra ösztönözte a nyugati kormányokat, hogy sokrétű integrációs programokat dolgozzanak ki. Még ha e kormányzatok különböztek is abban a tekintetben, hogy hogyan vélték feldolgozhatónak a multikulturalizmus viszonylag friss tapasztalatait, mindannyian kezdték fokozatosan tudomásul venni azt a tényt, hogy az általuk kormányzott társadalmak kulturális értelemben sokszínű népeiséget alkotnak. Harmadszor, mivel a hosszútávra letelepedők integrációja az állampolgárság fogalmát is óhatatlanul érintette, a nyugat-európai integrációs rendszerek a migrációt és a sokféle etnikumok együttélésének kérdéseit az egyéni jogok és esélyek nyelvén kezdték el megfogalmazni. (Doomernik és Bruquetas-Callejo 2016)

Ezzel szöges ellentétben, a „fajok” közti egyenlőség szocialista paradoxonja, a kollektív egyenlőség eszméje és az egyéni integráció iránti érdektelenség közti feszültség egészen a kelet-európai szocialista rendszerek bukásáig érvényben maradt. A kulturális és etnikai sokszínűség elképzelése a kelet-európai politikai gondolkodásban a szocialista nemzet fogalmát követte az 1960-as, 1970-es és 1980-as években. Habár az első világháborút követő évek korai szocialista forradalmi nemzetközi közösség megteremtését tűzték ki célul, és lényegtelennek tekintették a nemzet szerepét a politikai közösségek létrehozásában, a szocialista nemzet sajátos fogalma mégis kikristályosodott abban a lenini javaslatban, amely a jövőbeni Szovjetunió nemzeti kisebbségeinek kérdésére vonatkozott.

A különálló etno-kulturális területi egységek fogalma kézzelfogható politikai szervezőelvvé vált a második világháború idején a Szovjetunióban, majd ezt követően Kelet-Európában is az 1950-es években megszülető sztálinista pártállamokban. Elméletben, a szocialista nemzet a történelmi fejlődés legmagasabb fokát jelentette. Ebben a felfogásban a nemzet korai gyenge formája a feudalizmusban csupán a nemeseket foglalta magába. Habár a „polgári nemzet” kiterjesztette a politikai közösség határait az összes tulajdonnal bíró osztályra, ismételten kizárta a népesség többségét kitevő dolgozó osztályokat. Csak a szocializmusban lett lehetőség arra, hogy a munkások és a parasztok, azaz a dolgozó nép a korabeli kelet-európai kommunista

terminológiában, a „nemzet” minden tagját egyetlen homogén politikai egységbe olvasszák.

A szocialista hazafiság ideológiái, melyeknek a burzsoá, elitistának tartott nacionalizmust kellett volna fölváltaniuk, a gyakorlatba is átültették a szocialista nemzet elgondolását, mint a társadalmi integráció programját. Ezek a politikai programok, melyek a tengerentúlról Kelet-Európa felé tartó mobilitás megélénkülésével párhuzamosan születtek meg az 1960-as évek közepén, egyszerre igyekeztek a kelet-európai társadalmak különböző társadalmi osztályait, illetve nemzeti kisebbségi csoportjait egy homogén közösség keretein belül egyesíteni. Ezeket a programokat széleskörű optimizmus kísérte, hiszen a térség politikai és intellektuális elitje is azt remélte, hogy a szocialista nemzetek véget vethetnek a régiót, nézeteik szerint régóta sújtó társadalmi választóvonalaknak és etnikai-nemzeti ellentéteknek. A gyakorlatban azonban ezek a programok az évtized végére ki is fulladtak, egyrészt a hagyományos nacionalizmus, főként Magyarországon és Lengyelországban tapasztalható tartóssága, illetve a többnemzetiségű államokban, elsősorban Jugoszláviában és Csehszlovákiában megerősödő nemzeti szeparatizmus miatt. (Kopeček 2012)

Ugyanakkor azonban, az ajánlat magja, a nacionalizmus megmaradt. Az integrációt célul kitűző szocialista hazafiság valójában a kulturális homogenitást pártolta azzal, hogy azok számára ígerte a megkülönböztetés megszüntetését, akik hajlandók voltak elfogadni a politikai és etnikai-nemzeti kultúra fősodratát. Való igaz, a kelet-európai szocializmus utolsó évtizedeiben a szocialista elitek előszeretettel kötöttek szövetséget nemzeti-nacionalista értelmiségiekkel. Ezzel párhuzamosan igyekeztek saját hatalmukat az anti-kapitalista kritika hagyományos és populista változataival is megtámogatni. A szocialista integráció egyre inkább az állam által támogatott középosztály konszolidációjára koncentrált, mely élvezte az oktatás és a jó álláslehetőségek nyújtotta előnyöket. Mindeközben pedig, marginalizálta azokat, akik nem tudtak belépni a fősodorba vagy követni a szocialista középosztályi kultúra előírt kereteit.

Ennek következtében, a szocialista nemzet fogalma hathatósan tartotta fenn az etnikai értelemben homogén, elkülöníthető politikai egységek elgondolását, melyek saját „nemzeti” kultúrájuk segítségével voltak feltételezetten megragadhatók. Ahogy a kelet-európai szocialista nemzetközi fesztiválok is jól mutatják, (Rutter 2013) ezeket a nemzeti kultúrákat leginkább a klasszikus 19. századi nemzeti magas kultúra és egyfajta etnicizált paraszti kultúra „civilizált” formáival vélték jellemezhetőnek, melyet többnyire

különböző állami népi együttesek segítségével jelenítették meg. A szocializmus elvileg képviselni igyekezett a nemzetek közti egyenlőség elvét, ám ahhoz, hogy társadalmak vagy szocio-kulturális csoportok kiérdemeljék ezeket a jogokat, létre kellett hozniuk megfelelően homogén, földrajzi területhez kötött, etnikai alapú egységeket. A vélelmezett homogén nemzeti kultúrák keveredése összekuszálta volna az ilyen értelemben vett helyes kategorizáció elveit, és csak fölösleges rendetlenséget hozott volna a világba.

Ezek az ideológiák és a hozzájuk kötődő politikai megoldások maradtak a meghatározóak a szocialista világon belüli, új típusú migráció keretezésében is. Hozzávetőleg az 1970-es évek közepétől a szocialista mobilitás új fajtája jelent meg. Ebben az időszakban, a kelet-európai szocialista országok a fejlődő világból, elsősorban Kubából és Vietnámból kezdtek munkaerőt toborozni. Ezek a munkások kifejezetten erre a célra megkötött államközi szerződések keretében érkeztek Kelet-Európába, és többnyire képzetlen munkaerőként dolgoztak a textil- és a fémiparban. Elsősorban azért toborozták őket, hogy betöltsék az alacsony bérköltségű képzetlen munkaerő egyre növekvő hiányát. Az efféle munkaerő hiánya gyakorlatilag az összes kelet-európai szocialista gazdaságot súlyosan érintette, ahogyan azt a Szabad Európa Rádió kutatási osztályának elemzői is – nem minden káröröm nélkül – megfigyelték.¹⁶ Az 1980-as évek kezdetétől létszámuk folyamatosan emelkedett, különösen Csehszlovákiában, ahol az 1979-ben még 3200 fős vietnámi csoport 1982. decemberig 26 000 főre duzzadt,¹⁷ illetve az NDK-ban, ahol az 1980-as években közel 60 000 szerződéses vietnámi munkás dolgozott. (Schwab 2016)

Magyarország is fogadott kubai idénymunkásokat, még ha kisebb létszámban is. A két ország munkaügyi minisztériumainak 1980. április 19-i megállapodása alapján 276 kubai érkezett az év augusztusában. Minden jel szerint a kubai hatóságokat sokkal inkább érdekelte az együttműködés, mint magyar partnereiket. A kelet-európai szocialista országokat a kubai kormány kérte, hogy nyújtsanak segítséget a fiatalok képzésében és alkalmazásában, hogy így enyhítsék az országban egyre növekvő munkanélküliséget. A magyar vállalatok általában véve kevésbé voltak nyitottak arra,

¹⁶ RAD Background Report/113 from Radio Hvezda, concerning Comecom Council meeting Budapest, 29th session, 24 June 1975. Open Society Archives HU OSA 300-8-3:126-5-197.

¹⁷ Vietnamese Workers in Czechoslovakia RFE Background report by Vladimir V. Kusin. 1982 15 Dec. Open Society Archives HU OSA 300-8-3:23-1-12.

hogy nagy létszámban fogadjanak idénymunkásokat, ami legalábbis részben magyarázza a Csehszlovákiához és az NDK-hoz képest alacsony számukat.

A vendégmunkások többsége nő volt (60%), annak következtében, hogy a magyar textilgyárak elsősorban a saját, egyre csökkenő számú hazai női munkaerőt igyekeztek pótolni a kubai munkások fogadása révén. A magyar hatóságok igyekeztek elkerülni azokat a problémákat, amelyeket Csehszlovákia és az NDK esetében tapasztaltak, és szigorúan ellenőrizték a kubai vendégmunkások munka- és életkörülményeit. Talán ennek is tudható be, hogy a pártvezetők és a vállalatigazgatók is meg voltak győződve a latin-amerikai bevándorló munkások integrációjának sikerességében.¹⁸

Mindezek ellenére, a kubai munkások jelenléte nem volt konfliktusmentes: az 1980-as években rendszeresen tapasztalhatóak voltak körükben az elégedetlenség jelei. Először is, a Karib-térségből érkező női és férfi munkások általában az ország különböző régióiban dolgoztak és laktak, ami jelentősen hozzájárult társadalmi és kulturális elszigeteltségükhöz. A kubaiak körében kitörő alkalmi verekedések aligha voltak elválaszthatóak ettől a ténytől. Az 1980-as évek közepén a kubai munkások gyakran kezdtek verekedésbe más munkásokkal (főleg lengyelekkel), saját társaikkal vagy éppen a rendőrséggel. (*Népszava* 1986) Az integrációs programok kudarca, illetve az ezt kísérő társadalmi deviancia jelenségei megerősítették a „latinokkal” kapcsolatos, a megbízhatatlanságot és a heves vérmérsékletet hangsúlyozó kulturális előítéleteket. Ezek az előítéletek főként a kubai női munkásokhoz kötődtek, akik más fiatal nőekkel, ideértve magyarokat is, laktak együtt a munkásszállásokon.¹⁹ 1988-ra ezek az előítéletek a megszülető magyarországi szkinhed csoportok számára szolgáltatott muníciót és szoros összefüggésben álltak azzal a hírhedt, április 22-i támadással, amiben húsz, botokkal felfegyverkezett szélsőséges bántalmazott tizenhárom kubait egy budapesti metróállomáson.

¹⁸ Jelentés a kubai munkások magyarországi alkalmazásáról. Budapest, 1982. május 21. MNL OL XIX-C-5-a 1550 d. Munkaügyi Minisztérium iratai.

¹⁹ Jelentés a kubai munkásokról, Budapest, 1986. május 16. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, 46. f. 3488 őe. Textilmunkások Szakszervezetének iratai.

Utóirat

Az Európai Bizottság 2015-ös javaslatát, mely a háború sújtotta közel-kelet menekültjeire és emigránsaira vonatkozó letelepítési kvótákat kívánt felállítani a tagállamok számára, a visegrádi négyek (Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) kormányai egyöntetűen szilárd ellenállással fogadták. Álláspontjuk, melyet leglátványosabban Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke képviselt, az emigránsok által az országba behozni vélt, nem kívánt kulturális sokszínűségtől tartva utasítja el a bevándorlást. A visegrádiak makacs ellenállása két érvelésen alapszik. Először is, a kelet-közép európai országokat történelmileg homogén kultúráknak vélik. Másodszor, azt gondolják, hogy mivel a térség államai nem vettek részt az európai gyarmatosításban, ezeket, a Nyugattal ellentétben nem terheli kötelezettség, hogy szembenézzenek a kolonializmus következményeivel.

Az interkontinentális migráció késő szocializmus-kori története azonban ellentmond ennek a képnek. Eltekintve a vallási és etnikai sokféleség térségbeli történelmi változataitól, különböző bőrszínű emberek együttélése, amitől a kortárs neo-tradicionalista hangok oly igen tartanak, messze nem jelentene radikális társadalmi változást ezekben az országokban. A faji sokszínűség legalábbis a kései hatvanas évektől kezdve a kelet-európai társadalmak része, vegyes házasságok formájában vagy színesbőrű szakemberek, művészek és sportolók jelenlétében. Ez még akkor is igaz, ha, mivel nem igen tudott mit kezdeni a jelenséggel, a késő szocialista nyilvánosság rendszerint nem vett tudomást ezekről az esetekről.

Másodszor, a kelet-európai államok viszonya a „globális Délhez” egyáltalán nem volt olyan ártatlan, mint ahogy azt gyakran remélni szokás. Csehek, magyarok, lengyelek vagy szlovákok is részt vettek a gyarmatosításban, európai expedíciók vagy hadseregek tagjaiként. Ettől alighanem fontosabb volt a térség értelmiségének és szakértőinek hozzájárulása az Európán kívüli világról szóló, orientalista tudás kialakításában. Ez azt is jól mutatja, hogy Kelet-Európa ebben az értelemben sem különül el a tágabb európai folyamatoktól. Eltekintve a történelmi előzményektől, a kelet-európai szocialista államok által a fejlődő világgal kialakított viszony szintúgy igencsak problémásnak bizonyult. Ezek az államok olcsó munkaerőt importáltak a volt gyarmati országokból, valamint olyan gazdasági együttműködési szerződéseket kötöttek az új független

államokkal, amelyek értelmében Kelet-Európa nyersanyagot és mezőgazdasági termékeket hozott be, illetve tudást és ipari termékeket, fegyvereket is beleértve, exportált. Ebben a tekintetben a kelet-európai szocialista országok lényegében újra teremtették a gyarmati kizsákmányolás struktúráját, miközben a visszavonuló Nyugat helyébe léptek. Ebben az értelemben ezek az országok is osztoznak a volt gyarmati országokban uralkodó társadalmi zavarokért, kulturális elszigeteltségért és politikai instabilitásért viselt felelősségben.

A kelet-európai társadalmak egy részének elutasító magatartása ezért is kevésbé alapszik valódi történelmi tapasztalatokon. Valójában, sokkal inkább az egykori szocialista nemzet öröksége alakítja mind a mai napig. Akárcsak a fajok és nemzetek közötti egyenlőség szocialista ideája, a posztkommunista kelet-európai neo-tradicionizmus is elfogadja a nemzetek közötti egyenlőséget. Sőt, valójában nagyra értékeli, mint a nemzeti kultúrák sokféleségét feltételezetten homogén és uniformizált köntösbe kényszerítő, rettegett multi-kulturális globalizáció elleni hatékony ellenszert. Ezeknek az aggodalmaknak a mélyén az a hit húzódik meg, hogy a kulturális sokféleség valójában az egyes kultúrák területhez kötött megkülönböztethezőségét jelenti. A kulturális különbség ebben a tekintetben fizikai értelemben elmozdíthatatlannak látszik: az egyének szintjén megjelenő kulturális sokféleség valójában összezavarja az etno-területi egységek homogenitását, és, következésképpen veszélybe sodorhatja a területhez kötött kultúrák sokféleségét. Az etno-nemzeti területi egységek közötti szolidaritás politikájának el kell utasítania a mobilitást és következményét, a kulturális sokszínűség mozgását. Ez a politika, miközben a népek elvont közössége közötti egyenlőséget és szolidaritást hirdeti, konkrét emberektől megtagadja az egyenlőséget és a szolidaritást.

Felhasznált irodalom

1. Abai Pál (1964): Csodálatos, hogy Magyarországon mindenki barát. A jövő mérnöke, 1964. nov. 17., 2.
2. Armstrong, Charles K. (2013): Tyranny of the Weak: North Korea and the World, 1950-1992. Ithaca: Cornell University Press. 56.
3. (1963): A vidám Ali és Filip meg a csendes Fam Hai. A jövő mérnöke, 1963. jún. 24., 1. (szerző nélkül)

4. Doomernik, Jeroen és Bruquetas-Callejo, María (2016): National Immigration and Integration Policies in Europe Since 1973. In: Integration Processes and Policies in Europe: Contexts, Levels and Actors. Szerk.: Blanca Garcés-Mascareñas és Rinus Penninx. New York – Dordrecht – London: Springer Open. 58-61, 67-9.
5. Géza Ferenc (1965): Africa/Hungary. Egy család: két világrész. Szegedi Egyetem, 1965. nov. 8., 3.
6. Kopeček, Michal (2012): Historical Studies of Nation-Building and the Concept of Socialist Patriotism in East-Central Europe 1956–1970. In: Pavel Kolář és Miloš Řezník (Szerk.): Historische Nationsforschung im geteilten Europa. Köln: Böhlau. 135-50.
7. Kosztricz Anna (2015): A Kulturális Kapcsolatok Intézete. Archivnet 4. sz. Online: http://archivnet.hu/politika/a_kulturalis_kapcsolatok_intezete.html (Hozzáférés 2017. szeptember 25.).
8. Mózes Csoma (2012) 'North Korean Students in Hungary in the 1950s, and Their Role in the Hungarian Revolution of 1956', Wiener Beiträge zur Koreaforschung IV (Vienna: Universität Wien), 23-30.
9. Nemes Nagy Ágnes (2004): Káin, Ábel, gimnázium. In: Uő.: Az élők mértana. Prózai Írások. 2. k. Budapest: Osiris. 170-173.
10. Népszava (1986) szeptember 29. (szerző nélkül)
11. Rutter, Nick (2013): Look Left, Drive Right: Internationalism at the 1968 World Youth Festival. In: Anne E. Gorsuch and Diane P. Koenker (Szerk.): The Socialist Sixties: Crossing Borders in the Second World. Bloomington: Indiana University Press. 193-212.
12. Slobodian, Quinn (2015): Introduction. In: Uő. (Szerk.): Comrades of Color: East Germany in the Cold War World. New York – Oxford: Berghahn. 3.
13. Schwab, Jan (2016): Ein neues Leben in der DDR: ehemalige Vertragsarbeiter erzählen ihre Geschichte. Amadeu Antonio Stiftung, Online: <http://www.amadeu-antonio-stiftung.de/projektfoerderung/gefoiderte-projekte/arbeit-mit-betroffenen-rechter-gewalt/neues-leben-in-der-ddr/> (Hozzáférés 2016. május 17.).
14. Trelínska, Paula Agata (2014): Kim Ki Dok: Korean orphans in Poland. PISK 2014. március 10. Online: <http://pisk.ca/korean-orphans-in-poland/> (Hozzáférés 2017. május 10.).

Levéltári források

1. Jelentés a kulturális kapcsolatokról: távol-keleti országok, 1966. szept. 7. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
2. Csonka Ernő: Összefoglaló jelentés a Vietnámmal való kulturális kapcsolatok fejlődéséről, 2. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
3. Hídvégi István, KKI osztályvezető, levél Hegedűs Gyulának, Művelődési Minisztérium, osztályvezető-helyettes, 1969. január 27. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
4. Az 1. Területi Osztály jelentése a Vietnámmal való kulturális és tudományos együttműködésről. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
5. Jelentés a magyar küldöttség távol-keleti útjáról, 1969. május 17. 4. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
6. KKI jelentés, A magyar-vietnami kulturális kapcsolatok és a Vietnamnak nyújtott segítség alakulása (1964 után), 1972. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
7. Jelentés Vietnám és a szocialista országok oktatási együttműködéséről az 1974-75-ös tanévben. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
8. A kubai-magyar kapcsolatok rövid bemutatása, 1967. ápr. 6., 6-7. Külügyminisztérium. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.
9. Soós Lőrinc, a Magyar Népköztársaság kubai nagykövete: Levél a Külügyminisztériumnak, 1967. nov. 10., 2. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.
10. Györke József: Tanzánia: összefoglaló jelentés, 8. Területi Osztály, Külügyminisztérium, 1967. május 24., 4. MNL OL XIX-J-1-j 1967. 90. d.
11. Jelentés a kubai küldöttség magyarországi útjáról, 1967. feb. 3., 1. Külügyminisztérium. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.
12. Beck János, a Magyar Népköztársaság kubai nagykövete: Jelentés José Matar, Kuba magyarországi nagykövetével folytatott megbeszélésről, 1967. dec. 31., 2. Külügyminisztérium. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.

13. A Tudományos Minősítő Bizottság a KKI-nak: Feljegyzés a vietnámi aspiránsok problémáiról, 1970. dec. 19., 2. MNL OL XIX-A-33-a. 193. d.: Vietnam KKI 1. Területi Osztály (Szocialista országok). Vietnam
14. Kepes Imre, osztályvezető, Külügyminisztérium, Feljegyzés Rafael Farinas Lumpuy, ideiglenes nagykövet-helyettessel és Tomás Ramirez Molina, másodosztályú titkárral való találkozásiról, 1967. szept. 12. MNL OL XIX-J-1-j. 61. d.
15. Dragon Ferenc, osztályvezetőhelyettes, Külügyminisztérium: Jelentés, 1967. dec. 13. MNL OL XIX-J-1-j. 1967. 24. d.
16. RAD Background Report/113 from Radio Hvezda, concerning Comecom Council meeting Budapest, 29th session, 24 June 1975. Open Society Archives HU OSA 300-8-3:126-5-197.
17. Vietnamese Workers in Czechoslovakia RFE Background report by Vladimir V. Kusin. 1982 15 Dec. Open Society Archives HU OSA 300-8-3:23-1-12.
18. Jelentés a kubai munkások magyarországi alkalmazásáról. Budapest, 1982. május 21. MNL OL XIX-C-5-a 1550 d. Munkaügyi Minisztérium iratai.
19. Jelentés a kubai munkásokról, Budapest, 1986. május 16. Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, 46. f. 3488 őe. Textilmunkások Szakszervezetének iratai.

1.